

PAP ANNA GYÖNGYI

„Márpedig igazságtalan az, ami az eszes lényekből álló társadalom természetével ellentétes”

ABSZTRAKT

Hugo Grotius a filozófia, a teológia, a politikatudomány és a jogtudomány kiemelkedő alakja. Életművének talán legjelentősebb alkotása a háború és a béke jogáról szóló monográfiája. Annak ellenére, hogy majd négyszáz éves műről beszélünk, számos témafelvetése és okfejtése mind a mai napig aktuális. A háború erkölcsi igazolásának igénye egyidős a fegyveres konfliktusok megjelenésével, és napjainkban is a közbeszéd tárgya a jelenleg is zajló konfliktusok vonatkozásában. Az igazságos háború mint elméleti konstrukció két részből áll, nevezetesen hogy melyek az igazságos háború megindításának okai és lefolytatásának feltételei. Az alábbiakban Hugo Grotius ezzel kapcsolatos teóriáját mutatom be.

KULCSSZAVAK: természetjog, az igazságos háború, ius ad bellum, ius in bello

A modern természetjog és nemzetközi jog atyjának is tartott holland jogtudós, Hugo Grotius (1583–1645) legnagyobb hatású munkája az 1625-ben megjelent *A háború és a béke jogáról* (*De iure belli ac pacis libri tres*) című műve. Az alkotás egységes szerkezetű, könnyen áttekinthető: bevezetésből, valamint három könyvből áll, utóbbiakat fejezetek alkotják. A szerző fejezet végi jegyzetei még átláthatóbbá és jól használhatóvá teszik a könyvet.

A monumentális monográfia utolsó hazai kiadása a Pallas Stúdió gondozásában jelent meg 1999-ben, két kötetben. Az első kötet a bevezetés és az első könyv mellett a második könyv I–XVIII. fejezetét tartalmazza. A második könyv XIX–XXVI. fejezete, valamint a harmadik könyv a második kötetben kaptak helyet. Grotius saját bevallása szerint azért vállalkozott e hatalmas lélegzetvételű munkára, mert tárgyának egészével korábban senki sem foglalkozott. Többek között arra kereste a választ, hogy létezik-e

olyan jog, amely az államokhoz kötött pozitív jogon túl helyezkedik el, és magukat az államokat is kötelezi egymás közti, akár háborús viszonyaikban (Frivaldszky, 2001).

Annak ellenére, hogy a szerző minden felvetését történelmi és bibliai példákkal is törekedett alátámasztani, az egyes kérdésköröket teológiai oldalról most nem érintem, a művet kizárólag a jog- és politikatudomány szempontjából vizsgálom.

AZ IGAZSÁGOS HÁBORÚ

Az első könyvben a jog eredetéről szóló bevezetés után azt az általános kérdést vizsgálja a szerző, hogy van-e egyáltalán igazságos háború. Majd az igazságos háborúnak három alapvető feltételét határozza meg: a szuverén hatalom által való megindítás, valamilyen igazságos ok és a helyes szándék.

A téma tárgyalását a természetjognak (*ius naturale*) a pozitív tételes jogtól (*ius voluntarium*) való elhatárolásával kezdi. Véleménye szerint a természetjog lényege, hogy az az ész parancsa, amely megmutatja, hogy valamely cselekvésben erkölcsi helytelenség vagy erkölcsi szükségesség rejlik-e, és ennek következtében Isten, vagyis a természet teremtetője az ilyen cselekvést tiltja-e vagy előírja. Ezzel szemben a *ius voluntarium* esetén akarattól függő és nem eleve meghatározott jogról van szó. Meglátása szerint a tételes jog három csoportra osztható: belső állami jogra; szűkebb körben érvényesülő jogra, amely magában foglalja az atyának a gyermekéhez és az úrnak a szolgájához intézett parancsát; valamint a belső állami jognál tágabb körben ható jogra. Ez utóbbi a nemzetközi jog, amely valamennyi vagy sok nemzet akaratából nyerte el erejét. Vagyis a nemzetközi jog és a belső jog egységét valló monista koncepciónak megfelelően Grotius a nemzetközi jogot a természetjog egyik kifejeződésének tekintette, szemben a dualista teóriával, amely a nemzetállamiság szellemében az állami szuverenitást hangsúlyozza (Molnár, 2015).

A jog forrásainak taglalását követően tér rá Grotius arra a kérdésre, hogy van-e igazságos háború, illetve szabad-e egyáltalán háborúzni. Úgy véli, hogy az emberi természetet két lényeges tulajdonság alkotja: az öfenntartás vágya és a társadalom iránti igény. Véleménye szerint a természeti alapösztönök között nincs olyan, amely ellentétes volna a háborúval, sőt inkább valamennyi kedvez neki. Marcus Tullius Cicero gondolatait idézve természeti alapösztönnek nevezi mindazt, ami arra készteti az állatot, hogy mihelyt megszületett, gondoskodjon magáról, törekedjen önmaga fenntartására, valamint helyzetének és az e helyzet fenntartásához szükséges dolgok biztosítására, illetve tartózkodjon azoktól a dolgoktól, amelyek a pusztulását okozhatják. Ezzel összefüggésben a szerző rámutat, hogy a háború célja az élet megóvása, illetve az élet szempontjából hasznos dolgok megtartása vagy megszerzése, amely célok elérésére még ha erőszakot is kell alkalmazni, az nincs ellentétben a természeti alapösztönökkel.

Az ész és a társas együttélés természetére vonatkozóan azt állapítja meg, hogy az nem tilt minden erőszakot, csak azt, amely a társas együttéléssel ellentétes, vagyis amely más jogainak elvételére irányul. A természettel nem ellenkezik és ezért megengedett, hogy mindenki inkább magának akarja megszerezni azt, ami az élethez hasznos. Azonban

mivel egyszerre vagyunk társas és önfenntartó lények, tartózkodnunk kell attól, ami másoké, és észszerű módon kell törekednünk arra, ami valóban az érdekeinket szolgálja.

A soron következő fejezetekben a nemzetközi háború és a magánháború megkülönböztetése végett Grotius kifejti a szuverenitás fogalmát: mely népek és királyok rendelkeznek teljes szuverenitással, ki rendelkezik részleges szuverenitással, illetőleg ki birtokolja a szuverenitást elidegenítési joggal, és ki másként. Felfogásában a szuverenitás nem

Mivel egyszerre vagyunk társas és önfenntartó lények, tartózkodnunk kell attól, ami másoké, és észszerű módon kell törekednünk arra, ami valóban az érdekeinket szolgálja.

korlátlan, hiszen az uralkodót az isteni törvények és a természetjog egyaránt kötelezik. Emellett az Istennek, illetve a földi uralkodónak tett ígéreteket is a szuverenitás korlátjaként fogja fel, így fenntartva szuverenitását abban az esetben is, amikor az állam nemzetközi szövetségek része, vagy nemzetközi szerződés formájában vállal kötelezettséget.

A szerző hozzáfűzi, hogy közháború, vagyis a joghatósággal rendelkező személy által indított háború csak a legfőbb hatalom birtokosának határozata alapján folytatható. Definíciója szerint legfőbb

az a hatalom, amelynek cselekedetei nincsenek úgy alárendelve más jogának, hogy más emberi akarat döntése hatálytalaníthassa őket. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ma már nem értendő bele a szuverenitásba a háborúindítás joga. Az első korlátozás az 1907-ben elfogadott Drago–Porter-egyezményben született meg, amelyben a részes felek vállalták, hogy tartozásbehajtás során nem alkalmaznak egymással szemben fegyveres erőszakot. 1928-ban a Briand–Kellogg-paktummal pedig sor került a háborúindításról való teljes körű lemondásra.

IUS AD BELLUM, AVAGY A HÁBORÚINDÍTÁS JOGA

A második könyv tárgya mindazoknak az okoknak a kifejtése, amelyekből háború származhat. Grotius szerint a háborúindítás lényege mindig valamilyen igazságtalanság, jogsértés megbüntetése. A háború három jogos okát különbözteti meg: a védekezést, a tulajdon visszaszerzését és a büntetést. A védekezéshez való jogot a természetjogból vezeti le, hiszen a természet mindenkire rábízta önmaga védelmét. Ennek megfelelően ha valakinek a személye ellen erőszak alkalmazásával életveszélyes támadást intéznek, és az másként nem hárítható el, akkor a háború abban az esetben is megengedett, ha az a támadó megölésével jár. Grotius hangsúlyozza azonban, hogy az élet védelme érdekében a háború csak közvetlen és kétségtelen, az adott pillanatban valóban fenyegető veszély esetén megengedett. Elfogadhatatlannak tartja azt az álláspontot, mely szerint a nemzetközi jog értelmében jogosan lehet háborút indítani az olyan növekvő hatalmak gyengítésére, amelyek túlzott gyarapodásuk esetén ártalmassá válhatnak.

A háború jogos okai között szerepelnek a személyeket megillető dolgok ellen irányuló jogsértések. Ezzel kapcsolatban a szerző részletesen ismerteti, melyek a szabad és

melyek az elsajátítható javak, milyen jog illeti meg a személyeket más személyek felett, milyen kötelezettség keletkezik a tulajdonból, mi a trónöröklés szabálya, milyen jogok jönnek létre egyezmény vagy szerződés útján, mi a szövetségi szerződések hatálya, milyen erő fűződik a magáneskükhöz, illetve a nyilvánoshoz, és hogyan kell az esküt értelmezni. Emellett kitér a károkozásból származó kártérítési kötelezettségekre, hogy mit jelent a követek sérthetetlensége, és milyen jogszabályok irányadók a halottak eltemetésére nézve.

A háború harmadik és egyben utolsó jogos oka a büntetés, amely általános megfogalmazásban „olyan rossznak az elviselése, amelyet azért mértek ránk, mert rosszat cselekedtünk” (Grotius, 1999: 19, II. kötet). Azonban Grotius szerint nyilvánvaló, hogy nem lehet akármilyen bűncselekmény miatt háborút indítani.

A szerző a háború jogos okai után a háború igazságtalan okaira is kitér. Különbséget tesz az igazoló ok, azaz ürügy és a valódi indítók között. Álláspontja szerint a háborúskodó felek legtöbbszörnek van valami indítóoka a háborúra, amellyel vagy együtt jár valamely jogszerű ok, vagy nem. A bizonytalantól való félelmet egyértelműen az igazságtalan okok közé sorolja: „legkevésbé sem lehet támogatni azoknak az álláspontját, akik szerint igazságos háborús ok az, ha a szomszéd – noha őt ebben erre vonatkozó egyezmény nem akadályozza – a saját területén várat vagy egyéb erősítést emel, amely majd valamikor ártalmas is lehet. Ugyanis az ilyenfajta félelem megszüntetésére építsen ő is a saját területén ellenerődítményeket, és ha még valami hasonló védelmi eszköz akad, folyamodjék azokhoz, de nem háborús erőszakhoz” (Grotius, 1999: 116, II. kötet). Szintén igazságtalan ok alapján indul meg az a háború, amelynek az a célja, hogy másokat akaratauk ellenére kormányozzanak, azzal az ürüggyel, hogy ez az ő javukat szolgálja. Ezt Grotius azzal indokolja, hogy azoknak, akik képesek használni az eszközét, szabad választási lehetőséget kell biztosítani annak eldöntésére, hogy mi hasznos és mi nem hasznos számukra. Ugyancsak az igazságtalan háborús okok közé sorolja a szerző az egyetemes birodalom alapításának ürügyét.

Grotius szintén a második könyvben szól arról, hogy milyen okokból lehet mások érdekében háborút indítani. Eszerint igazságosan indítható háború a szövetségeseik, barátok (vagy más) érdekében. Seneca gondolatát idézve úgy véli, hogy az emberek egymás közötti kapcsolata már önmagában véve is elegendő ahhoz, hogy valakinek a segítségére legyünk, hiszen „az emberek kölcsönös segítségre teremtetek”, és „a bölcs ember, ahányszor csak megteheti, közbelép a balsors ellen” (Grotius, 1999: 155, II. kötet).

Az igazságos háború elmélete a Grotiust követő évszázadokban is foglalkoztatta a gondolkodókat. Például Immanuel Kant (1724–1804) úgy fogalmaz, hogy az igazságos háború indítását és viselését a háború célja, a jogvédelmen keresztül az örök békére való törekvés szándéka határozza meg (Kant, 1985). Ezzel szemben Carl von Clausewitz porosz katonai teoretikus (1780–1831) szerint a háború a politika folytatása más eszközökkel, a politika pedig nem más, mint az állami érdek intézője. Az ebben az értelemben vett háború tehát pusztán a politikai és az államérdek kielégítését célozza (Clausewitz, 1917). Miután a 20. század közepére a nemzetközi jog elvesztette természetjogi alapjait,

és az állami szuverenitás került előtérbe, a háborúk megítélésében az államérdek jelentőségét hangsúlyozó politikai realizmusé lett a főszerep, s az semmivel sem korlátozza a háború indítását, az egyetlen szempont, hogy az mennyire segíti elő az államérdeket (Boda, 2019).

Az igazságos háború hagyományos elmélete két elfogadható indokot ismer a háborúra: a honvédelmet, beleértve a szövetséges államok megsegítését, illetve a humanitárius beavatkozást. Paul Ramsey keresztény etikus (1913–1988) a felebaráti szeretet fogalmából vezeti le az igazságos háború fogalmát, olyan jótettként magyarázva, melyet másokért kell megtenni (Ramsey, 1983). A háborúindítás igazságos okának e fentebbi felfogása összecseng a humanitárius intervenció jogával. Michael Walzer amerikai politikai gondolkodó (1935) véleménye szerint az agresszió, vagyis a területi integritáshoz és a politikai szuverenitáshoz való állami jogok megsértése igazolja a háborút. Ezzel összefüggésben megjegyzi, hogy bármely állam alkalmaz erőszakot egy másik állam ellen, az agressziónak és bűncselekménynek minősül, és az agresszor állam legyőzését követően büntetendő (Walzer, 1977).

Mint látható, a tudósok Grotius után is különbséget tesznek igazságos és igazságtalan háború között, azonban magát a háborút sokáig az állam természetes jogának tekintették. Ez a szemlélet a második világháborút követően változott meg, miután az ENSZ Alapokmánya megtiltotta a fegyveres erő alkalmazását a nemzetközi kapcsolatokban. Az Alapokmány csupán két esetben tartja indokoltnak fegyveres erő bevetését: önvédelem vagy az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elrendelt fegyveres kényszerintézkedés esetén.

IUS IN BELLO, A HADVISELÉS JOGA

A hadviselés meghatározott alakszerűségeit a nemzetközi jog vezette be. Még ha feltételezzük is, hogy egy háborút jogosan indítottak, akkor is helyesen kell megvívni, hogy igazságos legyen. Ennek megfelelően művének harmadik könyvében elsősorban azzal foglalkozik Grotius, hogy mi megengedett a háborúban. A legfontosabbnak említi, hogy ami a háborúban a cél eléréséhez szükséges, az megengedett, hiszen a cél megvalósítására szolgáló eszközök erkölcsi értékelését maga a megvalósítandó cél határozza meg. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ezt az állítást a 17. században fogalmazta meg a szerző. A haditechnika robbanásszerű fejlődése a 20. században arra sarkallta a nemzetközi jog alanyait, hogy nemzetközi egyezményekben korlátozzák vagy tiltsák egyes fegyverek és harcmódok alkalmazását, így mára a cél szentesíti az eszközt elv érvényét veszítette.

E helyütt foglalkozik Grotius a kérdéssel is, hogy mit szabad azok ellen tenni, akik az ellenségnek anyagi segítséget nyújtanak, és hogy szabad-e megtevesztetni az ellenséget. Megkülönbözteti a nemcselekvésben és a pozitív cselekvésben megnyilvánuló megtevesztést. A hadicsel mint a hadviselés egyik eszköze napjainkban is ismert és megengedett. Azonban továbbra is vannak tiltott cselekmények. Ilyen például a fehér

zászlóval és a vöröskereszttel való visszaélés vagy az ellenség egyenruhájának felvétele, ezeket az 1899-es és 1907-es hágai egyezmények tiltják.

A szerző kitér arra is, hogy vannak, akik a háború igazságos voltát nem a háború keletkezési okai vagy a hadítettek, hanem bizonyos különleges jogi ismérveknek való megfelelés alapján határozzák meg. Ennek értelmében a háború szabályszerűségéhez szükséges, hogy mindkét részről a főhatalom birtokosai viseljék, és közhatározaton alapuljon úgy, hogy azt az egyik fél a másik tudomására hozza. A hadifoglyok és a hadizsákmány tárgyalását követően a mű szól a béke különféle fajtáiról és a háborúval kapcsolatos valamennyi egyezményről.

Könyve utolsó fejezetében Grotius a béke megőrzésével és az adott szó megtartásával kapcsolatos gondolatairól ír. Felhívja a figyelmet, hogy a tisztesség és a béke szellemét a háború alatt és után is ápolni kell, hiszen – Szent Ágoston mondását idézve – „nem azért törekszünk békére, hogy újabb háborút indítsunk, hanem azért folytatunk háborút, hogy a békét biztosítsuk” (Grotius, 1999: 477, II. kötet).

Összességében elmondható, hogy a monográfia gazdag gondolatisága teljeskörűen tárja fel a háború fogalmát. Érvel a háború legitimitása mellett, foglalkozik többek között a tulajdon eredetével, a jogok átruházásával, valamint a hadviselő felek jogos magatartásával. Állításait és okfejtéseit Grotius ókori, középkori és kora újkori művekre vonatkozó terjedelmes utalásokkal támasztja alá, ami amellett, hogy segíti a jobb megértést, olvasmányossá is teszi írását. Ezért nemcsak a jog- és politikatudomány, de a filozófia, a történelem, az etika és a teológia iránt érdeklődők figyelmébe is ajánlom ezt a nagylélegzetű művet.

A tisztesség és a béke szellemét a háború alatt és után is ápolni kell.

Hugo Grotius: A háború és a béke jogáról I–II., Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 1999

Felhasznált irodalom

- Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról szóló 1956. évi I. törvény
- Az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában c. 1913. évi XLIII. törvény
- BODA MIHÁLY (2019): Az igazságos háború elméletének újrafelfedezése a 20. század második felében: Paul Ramsey és Michael Walzer, in GÖCZE ISTVÁN (szerk.): *Keresztény teoretikusok, államférfiak és katonák háborúelméletei*, Budapest, Nemzeti Közsolgálati Egyetem.
- CLAUSEWITZ KÁROLY (1917): *A háborúról*, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
- FRIVALDSZKY JÁNOS (2001): *Természetjog*, Budapest, Szent István Társulat.
- GROTIUS, HUGO (1999): *A háború és a béke jogáról I–II.*, Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft.
- KANT, IMMANUEL (1985): *Az örök béke*, Budapest, Európa Könyvkiadó.
- MOLNÁR TAMÁS (2015): A szuverenitást érő kihívások hatása a nemzetközi jog és a belső jog viszonyára, különös tekintettel a belső jogok „nemzetköziesedésének” a hatalommegosztásra gyakorolt hatására, in TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Az állam szuverenitása. Eszmény és/vagy valóság. Interdiszciplináris megközelítések*, Budapest, Gondolat.
- RAMSEY, PAUL (1968): *The Just War*, New York, University Press of America.
- WALZER, MICHAEL (1977): *Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations*, New York, Basic Books.

Review of On the law of war and peace by Hugo Grotius

ABSTRACT

Hugo Grotius is an outstanding figure in philosophy, theology, political science and jurisprudence. Perhaps the most important work of his life is his monograph on the law of war and peace. Despite the fact that it is almost four hundred years old, many of its topics and arguments are still relevant today. The need for moral justification of war is as old as the emergence of armed conflict and is still a subject of public debate in the context of ongoing conflicts. Just war as a theoretical construct can be divided into two parts, namely the reasons for starting a just war and the conditions for waging it. In the following, I will present Hugo Grotius' theory on the subject.

KEYWORDS: Hugo Grotius, natural law, Just War Doctrine, the rightful causes of war, the rightful conduct of war

PAP ANNA GYÖNGYI | Tanulmányait az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (politológia BA, politikatudomány MA) és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán (jog) folytatta. Három éve a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Vészhelyzetkezelési Munkacsoportjának önkéntese, két éve pedig a Szeretetszolgálat Tüdőszűrő Programjának munkatársa.

